

ÉPÜLET-, INTÉZMÉNY- ÉS GYŰJTEMÉNYTÖRTÉNET

150 éves
az Akadémia székháza

INDEX

A kötet a 150 éves az Akadémia palotája című kiállítás
(Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény, 2015. október 20. – 2016. március 18.)
kísérő kiadványa

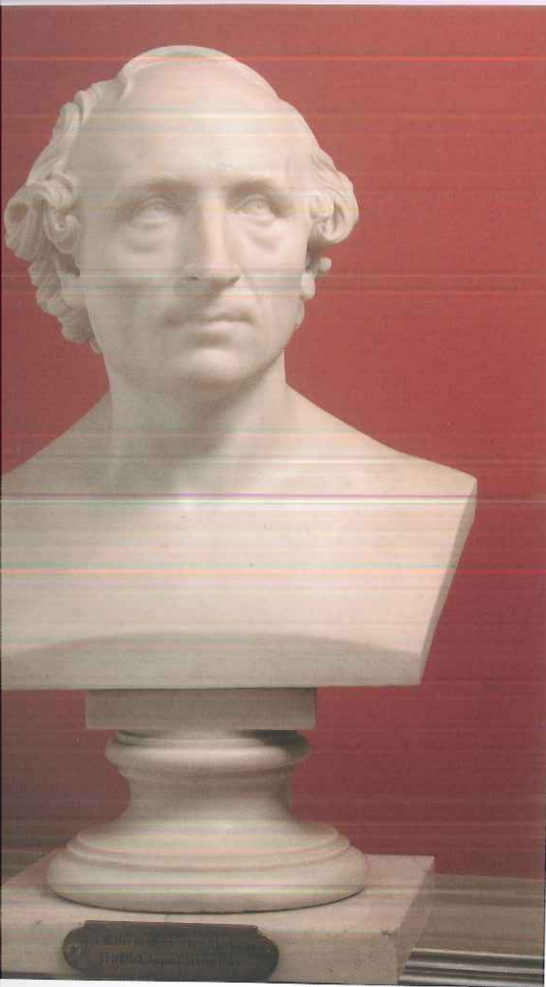
KONCEPCIÓ	Bicskei Éva
SZERKESZTŐ	Bicskei Éva, Ugry Bálint
OLVASÓSZERKESZTŐ	Róbert Zsófia
GRAFIKUS	Koronczi Endre
SZERZŐK	Bagi Judit (B. J.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Bara Júlia (Ba. J.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Barina Zoltán (B. Z.), Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár Bicskei Éva (B. É.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Boccz Hajnalka (B. H.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Bubryák Orsolya (B. O.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Gödölle Mátyás (G. M.), Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok Hay Diana (H. D.), MTA Akadémiai Levéltár Kelecsényi Ágnes (K. Á.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Korompay H. János (K. H. J.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Lővei Pál (L. P.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Mázi Béla (M. B.), MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Nagy Zita (N. Z.), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény Papp Gábor György (P. G. Gy.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Pócs Dániel (P. D.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Radványi Orsolya (R. O.), Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár Simonkay Zsuzsanna (S. Zs.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Tátrai Júlia (T. J.), Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár Ugry Bálint (U. B.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet

Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetében
A borító a DECORATIO 12.4 tétel felhasználásával készült.
ISBN 978-963-416-095-3
Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
© Bicskei Éva, Ugry Bálint 2018
Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.
A kiadásért felel Fodor Pál főigazgató, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Nyomdai kivitelezés: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

PROLOGUS	7
SALUTATIO	9
AEDIFICATIO	11
AD LECTOREM	13
ACTIO	15
MOTIO	17
CONSTRUCTIO	45
DECORATIO	69
SESSIO	113
TRANSLATIO	189
SOCIETAS LITTERARIA	211
APPENDIX	251
ABBREVIATURAE	253
BIBLIOGRAPHIA	255
INDEX NOMINUM	269
INDEX PERSONARUM	281
IUS AUCTORIS	283

Izsó Miklós Hermann Schievelbein után: Friedrich August Stüler mellszobra, 1865
Márvány, 56 cm. Jelezve hátul: „Schievelbein után f.: Izsó Pest 1865 dec 11.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 354

Friedrich August Stüler berlini építész – Karl Friedrich Schinkel (1781–1841) tanítványa – épületein elsősorban az észak-itáliai reneszánsz formákat és tagolási rendszert kombinálta a berlini klasszicizmus jegyeivel. IV. Frigyes Vilmos (1795–1861) 1842-ben nevezte ki királyi építésszé; ettől kezdve olyan jelentős munkák köthetők a nevéhez, mint a potsdami Béketemplom és az Orangerie, a kölni Wallraf-Richartz-Museum, a mecklenburgi hercegek schwerini nyaralókastélya, valamint a stockholmi Nationalmuseum.¹

Stüler egyik legjelentősebb megbízásán, a berlini Neues Museum építkezésén dolgozott együtt 1843 és 1855 között Hermann Schievelbein (1817–1867) szobrásszal, aki a múzeum Pompeii pusztulását ábrázoló frízéhez 1850-ben elkészítette a dombormű koncepcióját kidolgozó férfiak – a múzeumigazgató Ignaz von Olfers (1793–1871) és az építész Stüler – büsztjét. A nyugati fal déli részén ábrázolt, a Pompeiiből szerencsésen megmenekülők csoportját fogadó szomszéd város két polgára a két művész vonásait hordozza. A Stütert megtestesítő alakhoz a gipszmodell ma az Alte Nationalgalerie gyűjteményében található;² erről a későbbiekben többször vettek mintát az építész portréihoz.

Az Akadémia hivatalosan 1865. október 30-i ülésén döntött arról, hogy az épület elhunyt tervezőjének márványszobrát Schievelbein gipszmodellje alapján Izsó Miklóssal (1831–1875) faragtatja ki. Valójában azonban Dessewffy már nyáron megegyezett a szobrásszal a munka felől, noha annak árát kifejezetten sokallta.³ Izsó 800 forintot kért a faragásért (a rövid határidő miatt); a „szép” carrarai márványért pedig külön 85 forintot számolt. A büsztöt még ugyanabban az évben fel is állították az Akadémia lépcsőházában.⁴

Izsó több megrendelést teljesített az Akadémia számára: az épületet díszítő tudósportrék közül Révai Miklós (1750–1807) nyelvészét, valamint ugyancsak a homlokzaton a címert tartó angyalok csoportját és a feliratokat tartó génuszokat,⁵ továbbá Hans Gasser (1817–1868) mintája alapján az elhunyt Széchenyi István büsztjét is ő faragta.

1 A Stüler életművét feldolgozó munka: Börsch-Supan–Müller-Stüler 1997.

2 Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Alte Nationalgalerie, Inv. G 261; Kat. Berlin 1990/II: 549.

3 Dessewffy Emil levele Szkalinitzky Antalnak, Bécs, 1865. július 21. MTA KIK KRGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865, 251, 297.

4 Divald 1917: 35.

5 Divald 1917: 27, 35.

B. H.

Kibontott falazótégla a Magyar Tudományos Akadémia székházának pincéjéből D[rasche] H[enrik]-monogrammal, 1861 – 1862 körül
Rózsaszínre égetett agyag, 14 × 29 × 7 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 801

A Bécs melletti Wienerbergen 1820-ban téglagyártásba kezdő Alois Miesbach (1791–1857) vállalkozóval – aki az 1830-as évek végére Európa egyik legjelentősebb téglagyártója lett – az 1838-as nagy árvíz után kötött szerződést Pest városának tanácsa egy nagyteljesítményű téglagyár felállítására érdekében. A már abban az évben több millió téglát kibocsátó üzem Kőbányán létesült; a magyarországi cég vezetője Miesbach unokaöccse, későbbi örököse, Heinrich Drasche (1811–1880) lett. Drasche már ezt megelőzően megszervezte a gyártás fáról széntüzelésre való áttérését; a cég többek között a Sopron melletti Brennbergbányán, a Mecsekben és a Dorogi-medencében is érdekeltégeket szerzett szénbányákban. A gyáralapítónak a bécsi téglákba reklám-célokra bélyegzett monogramja által közrezárt császári címet a magyarországi gyártmányokon a magyar kiscímerre cserélték, és az eleinte feltűnő A M monogramot idővel felváltotta Drasche H D, illetve magyaros sorrendben D H betűjele. A gyártás felfejlesztését mutatja, hogy az első ausztriai üzem 1820-as másfél millió darabos termelésével szemben a cégcsoport tizenkét üzeme 1867-ben már 188 700 000 téglát gyártott. A téglákból és a terrakotta épületdíszekből Ausztria–Magyarország, majd az Osztrák–Magyar Monarchia minden területére szállítottak, de a német államok, Itália, Oroszország is igényelte termékeit.¹ A pest-budai vállalatrészt vezetését 1846-tól Heinrich öccse, Gustav Drasche vette át.² A Miesbach–Drasche-féle téglagyár 1868-ban részvénytársasággá alakult Kőszénbánya 's Téglagyár Társulat Pesten néven.³ A Miesbach–Drasche-gyár termékei nagy számban megtalálhatók Budapest- és országszerte a 19. század középso harmadában épült vagy átépült épületek falazataiban.

Az 1860-as évtized jellemzően a műtermi fényképezés korszaka. Az alkotók – néhány kitüntetett eseménytől eltekintve – még inkább csak kísérleti jelleggel dolgoztak a szabadban. E próbálkozások lenyomatait az első anizskártyák; a gyakran kiadásjelzés nélküli, vizitkártya-formátumban készült fotográfiák. Az ambiciózus, de óvatos fényképészek kisméretű, főként a Várból, a Gellért-hegyről vagy a Duna-partról felvett képeinek tárgya az épített környezet, az átalakulóban lévő városi táj. Az ismert és jellegzetes városképi elemek mellett ekkoriban újak tűntek fel: éveken át nagy erővel zajlott az új Vigadó (építész: Feszl Frigyes [1821–1884], épült: 1859–1865) és az Akadémia székházának építése.

Mégis, ritkaságnak számítanak azok a felvételek, amelyeken maguk az építkezések, például az Akadémia palotájának építése látható. E kisméretű papírkép „témáját” sem a kompozíció szélére került, elvágott székházépület adja, hanem a város dunai panorámájának meghatározó eleme, a Lánchíd. Valójában azonban a kettő kiegészíti egymást: a híd a fénnel teli légtérben emelkedő tartópilléreivel, függesztrúdjáival, láncjaival, íveivel, és az épülő palota tömbje az állványerdővel, húzókötekekkel.

N. Z.–B. É.

A kiállított D[rasche] H[enrik] jelzésű, címeres téglát az Akadémia székházának pincéjéből bontották ki a Krúdy-terem kialakítása során, 2008-ban. Ebből nem következik, hogy az épület más részeit is feltétlenül a gyár termékeiből emelték. Mindenesetre fennmaradt a cégnek a szállításokra kiírt versenyfelhívásra⁴ 1860. december 30-án tett ajánlata, amelyben a cég még mindig az akkor már elhunyt Miesbach nevével jelezte magát; a levél aláírója Gustav Drasche volt.⁵

Az épület 1867. október 30-án kelt építési és bútorozási (egyfajta véglaszámolási) költségkimutatásában téglavásárlásra vonatkozóan egyébként nem található adat, viszont a fennmaradt számlák szerint a gyár 71 000, majd még 1000 tetőcserepet szállított a székház számára, és a szállítmányokért összesen 1511 forintot kapott.⁶

Az építkezés kezdete előtti anyagbeszerzési kísérletekre azonban találhatók adatok az akadémiai iratok közt. Gróf Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke 1860. november 17-én levélben fordult Tóth Lőrinc pénztárnokhoz, hogy az anyagszállításokra vonatkozó szerződések megkötése érdekében kérjen be ajánlatokat.⁷ Egy másik, 1861. szeptember 11-én írt levelében pedig utasította a pénztárnokot, hogy a Luczenbacher Pálnak – aki Szobon a 19. század közepe után előbb mészkbányát, majd téglagyárat létesített⁸ – nyilván előlegként korábban kifizetett 10 000 forintot, szerződésbontást követően, kérje vissza, mivel „az ő téglái bennünket nem fognak kielégíteni – az ő téglavető helyei és földje oly és annyi téglák vetésére, mint nekünk kelleni fognak, nem alkalmasak. [...] A' mint a' dolgokkal bővebben megismerkedtem, meggyőződtem, hogy a' szerződés nekünk csak bajt csinálna, mert az építőmester kezében kell lenni a téglaszállításnak, és ő reá kell bízni, hogy azzal és úgy szerződjék, mint legjobbnak látja.”⁹ Az elnöknek ugyancsak a pénztárnokhoz 1862. március 20-án intézett levele szerint az ügy még mindig függőben volt, de már nem a Luczenbacherrel kötött *contractus* felbontása, hanem 10 000 forint értékben téglák leszállítása volt napirenden.¹⁰ Ezeket az építkezést megkezdő Diescher József építőmesternek kellett átvennie; emellett szó van arról is, hogy a Holzspach Antallal kötött szerződés alapján mészkbő szállítására már korábban sor került¹¹ (mészkbőbányája mellett a férfi 1855 táján egyébként téglavetőt is alapított az óbudai Szépvölgyben vezető út északi oldalán¹²).

1 Merk 1966; Lővei 1991: 37–38; Lővei 2002: 232, 236; Kádár 2005: 55–61, 64.

2 Kádár 2005: 59.

3 Kádár 2005: 56, 64.

4 Többek között három és fél millió faltéglára vonatkozóan: Szállítási hirdetmény épületszerek iránt, *Pesti Hírnök*, 1860. december 11.

(1. évf., 225. sz.), [4.]; MTA KIK KRGy, K 1273/3a–43/a; Török–Burján 2015: 6; Burján–Török 2016: 192.

5 MTA KIK KRGy, K 1272/2–22.

6 MTA KIK KRGy, K 1273/3b–852, 944.

7 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1860. november 17. MTA KIK KRGy, Tört. 4-rét 256.

8 Menyhárt 2010: 14.

9 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, [hely nélkül], 1861. szeptember 11. MTA KIK KRGy, Tört. 4-rét 256.

10 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1862. március 20. MTA KIK KRGy, Tört. 4-rét 256.

11 Burján–Török 2016: 192–193.

12 Kádár 2010: 68–74.

L. P.–B. É.

Josef Gasser: Hét, az Akadémia palotája számára készítenő szobor költségtervezete, illetve munkái jegyzéke, Bécs, 1862. június 22.
2 dokumentum, 8 fol. német autográf, toll, papír, 356 × 219 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/2–40

Josef Gasser (1816–1900) osztrák szobrász – az idős Széchenyi büsztjét készítő Hans (Hanns) Gasser testvére – 1862 nyarán küldte el hét nagyméretű, homokkőből készítenő szobor kivitelezésére vonatkozó kalkulációját az építési bizottságnak, amelyhez csatolta addigi munkáinak listáját is. Gasserre mint kiváló – és akkoriban épp Pesten tartózkodó – művészre Szkalinitzky hívta fel Dessewffy figyelmét 1862. május 27-én írott levelében. A Gasser által küldött költségtervezet már valószínűleg az építési bizottság megkeresésére adott válasz volt. A dokumentumból sajnos nem derül ki, hogy milyen típusú szobrok elkészítésére vállalkozott volna Gasser („7 Statuen von 12' Höhe”); azok mindenesetre 8400 guldenbe (*Gulden österreichische Währung*) kerültek volna (a szállítás és a felállítás költségei ehhez adódtak), és ezt az összeget feltehetően sokallta az építési bizottság.

Gasser csatolta 1844-től 1862-ig elkészült munkáinak jegyzékét is, amelyből a potenciális megrendelő jól láthatta, hogy a szobrász alkalmas a legkülönbébb témáknak a legkülönbébb anyagokból való kifejtésére. A dél-tiroli származású művész a bécsi akadémián folytatott tanulmányai után négy évig Rómában képezte magát. A speyeri dóm számára készített munkái után főként bécsi, illetve tiroli megrendelőknek dolgozott. A Gasser által összeállított lista azért is érdekes dokumentum, mert szerzője közölte a szobrok megrendelőjét és – amennyiben tudása volt róla – akkori tulajdonosát is.

U. B.

Ismeretlen fényképész: Az épülő akadémiai palota a beállványozott rizalittal, 1864
Fénykép, 64 × 104 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 32.787

